

KOLOZSI TIBOR

TALÁLKOZÁS ROMÁN VIKTORRAL

**A személyes ismerkedés
után Henry Moore
meghívta
Román Viktort
a kertjébe kapálni,
és kapálás közben
mesélte
a maga mondandóját
a szobrászatról...**

16

Első találkozás

■ A marosvásárhelyi középiskolában, ahol én is elindultam a szobrászati pályán, már számos legenda keringett Román Viktor személyéről. Ez idő tájt tizenegy éves kisdíák voltam. Többnyire minden iskolai szobrászműteremben helyet kapnak különböző klasszikus szoborminták, rendszerint az antik görög kultúrkörből, de eltérő jellegű mintákkal is lehetett találkozni; ezek általában olyanok, melyek minőségben megütötték azt a szintet, hogy követendő példaképként lehessen rájuk tekinteni. Mindegyik szoborról szükséges volt tudni a nevét vagy a címét, és azt is, hogy épp melyik szoborcsoportnak a részlete, ezek a dolgok valamilyen képp beletartoztak a tananyagba. Ebben a gyűjteményben felfedeztem egy kisebb méretű felöltözött nőszemélyt ábrázoló gipszmintát. Valahogy látszott rajta, nem a hellenisztikus kultúrkörből származik. A kíváncsiság annyira mardosott, kénytelen voltam megkérdezni a tanáraimtól, ki készítette a gipszmintát. És akkor elindult az információlavina, ami úgy kezdődött, hogy: hát, fiam, az a szobor Román Viktor munkája! És folytatódott azokkal a történetekkel, amit tudnom kellett a nagy szobrászról, aki Párizsban él, és a mi iskolánkból indult valamikor. Megtudtam róla, hogy Homoródszentmártonban született, és már diákkorában annyira tehetséges volt, hogy Izsák Márton igazgató úr, aki maga is szobrászművész, nagy előszeretettel hívta segíteni a műtermébe. Ilyen esetben nem számított, hogy éppen milyen elméleti órán van a Viktor, az illető tanár arról az óráról kénytelen volt elengedni, lehetett az az óra mate-

matika vagy éppen román irodalom. Ezt a dolgot én nagy fegyverténynek találtam. Értessülhettünk minden jeles cselekedetéről, arról, hogy a bukaresti Nicolae Grigorescu Szépművészeti Főiskolán Constantin Baraschi és Ion Murnu tanítványaként végeztem. Tanulmányai ideje alatt kivitelezői munkákból tartotta fenn magát. Miután elvégezte a főiskolát, a bukaresti Szépművészeti Múzeum megvásárolta a *Szentmártoni parasztlány* című mellszobrát. Elnyerte a Román Szobrász Egyesület díját. A genfi UIT nemzetközi pályázatának lett nyertese, ekkor volt először Nyugaton. Önálló kiállításra kapott lehetőséget a bukaresti Dalles teremben. Utólag megtudtam, hogy a Dalles teremben csak az igazi nagyok kaphattak helyet. Készített a bukaresti Floreasca park számára egy *Korcsolyázó lány* című bronzszobrot. Önálló kiállítással szerepelt a római Schneider galériában és a leewardeni (Hollandia) Princesshof Museumban. A bukaresti Meridiane Kiadó megjelentette a művész első, kétnyelvű (román-francia) monográfiáját: szerzője Eugen Schileru. Önálló kiállítást szervezett a lausanne-i Jeanne Wiebenga galériában. A British Council ösztöndíjával elhagyta Romániát, és hat hónapot töltött a londoni Royal College of Artban. Önálló kiállítása volt a londoni East Europe Centerben, majd később, 1968-ban Angliából Franciaországba, pontosabban Párizsba költözött, ahol politikai menedékjogot kapott. Barátja, Paul Barba-Negra filmrendező bemutatta Pierre Emmanuelnek és Bernard Anthonioznak, akik közbenjárására műteremhez jutott a Fondation nationale des arts graphiques et plastiques Nogent-sur-Marne-i művésztelepen. Denys Chevalier műkritikus révén, kivel később baráti kapcsolatba lépett, első ízben állíthatott ki a Salon de la jeune sculpture termeiben. Kivitelezőként dolgozott (1973-ig) honfitársának, Étienne Hajdunak a műtermében. Denys Chevalier cikket szentel neki a Hazan kiadásában megjelenő *Nouveau Dictionnaire de la sculpture moderne* című lexikonban. 1977-ben megkapta a Salon du Val-de-Marne szobrászati nagydíját. Önálló kiállítása volt Walldorfban (NSzK), a Hornivius Information Center termeiben. Részt vett a jelenkori francia szobrászat Denys Chevallier által rendezett kiállításain Új-Zélandon, Ausztráliában és Mexikóban. Önálló kiállítása volt a milánói Pagani galériában. *La Victoire* című bronzszobrával megnyerte a bobigny városháza által kiírt pályázatot. 1975-ben megkapta a francia állampolgárságot.

Teljesítményeiről mindig érkeztek információk a marosvásárhelyi képzőművészeti líceumba. Az információk naprakészen számon voltak tartva, elvégre nem sok magunkféle legény aratott Párizsban sikert. Ha idővel valamit kifelejtettem a történetből, elég volt megjátszanom, hogy először tudakozódom a szobor eredetéről egy másik tanártól, és akkor újra hallhattam a legendát elejétől végéig. Időközben rájöttem, hogy minden tanárom más-más részletre emlékszik. Tehát a középiskolában már megismerhettem Román Viktor életútjának fő állomásait. Később, mikor nagyobb diák lettem, már én is el tudtam valamelyest igazítani az érdeklődő újonnan jött diáktársaimat a gipszmintha eredetét illetően.

Második találkozás

■ Már főiskolás, szobrászsnövendék lehettem, amikor alkalmam adódott az első Román Viktor-katalógust fellapozni, melyet Gaál András festőművész műtermében kaptam a kezembe, a következő kijelentéssel kísérvé: – „Idenézz, ez az igazi szobrászat, ez nem olyan, mint amelyet nálunk felé találsz” – és utána végighallgathattam az ismert legenda újabb változatát. Kiderült, közeli jó barátok voltak, természetesen együtt jártak középiskolába. A minőségi besorolásában teljes mértékben igazat adtam neki, különleges élményben volt részem, olyan kedvemre való szobrokat addig még nem láttam. Természetesen az iskolai képzésben megkaptuk az alapvető információkat a modern szobrászatról, és külföldi katalógusokhoz is hozzá lehetett időn-

ként jutni, de amit a kezemben tartottam, az varázserővel rendelkezett. Ezután jött a ráadás. Gaál András felnyúlt a könyvespolcára, és levett egy alig több mint tízcentis kis bronzplasztikát, ami nagyon hasonlított a katalógusbeliékhöz. Nem tévedtem, egy eredeti Román Viktor-kisplasztikát vehettem kézbe. Az élmény maga volt az extázis, végigsimogattam, és nagyon nehezemre esett, hogy vissza kell adnom. Jó napom volt. Eufóriával fűtötten jöttem ki a műteremből. Utána éveket szemem előtt lebegtek a katalógus képei, és sokáig úgy éreztem, hasonló szobrokat akarok én is készíteni – nem ugyanolyanokat, hanem hasonlókat. Sehogyan sikerült. Nem voltam képes olyan plasztikát létrehozni, amivel bármilyen kis mértékben is meg lennék elégedve; talán azért, mert túl hamar sikerült meglátnom, mit jelent a csúcs a szobrászatban.

Harmadik találkozás, a valóságos

■ Megtörtént a Román Forradalom. Utána már vízummal lehetett az úgynevezett nyugati államokba is utazni. Természetesen mindenki a maga módján élt a helyzetel. 1993-ban egy franciaországi csoportkiállítás apropójából alkalmam adódott Párizsba utazni. Megkerestem egyik iskolatársamat, Căliman Dorint, akiről úgy hírllett, hogy van már minimális egzisztenciája a városban. Már három éve, a forradalom idején érkezett mint politikai menekült, mivel a bukaresti hőzöngéssel egy pár napra a doftánai börtönben fogva tartották. Nos, a barátomról tudtam, hogy egy privát hotelben recepciós. Volt valami elérhetőségem, így sikerült egy pár óra alatt megtalálnom. Az első kérdése az volt: – Mit akarsz tőlem? (ez volt a stílus közöttünk), mire én sem kertettem sokat, rögtön beismertem, hogy szállásra volna szükségem, erre ő begerjedten kérdezte: – Mit gondolsz, Marosvásárhelyen vagyunk? És akkor elkezdte nekem magyarázni, mennyire nem könnyű Párizsban a szállás dolga, de különösképp nála a hotelben, mivel ő is ott lakott a munkahelyén, és a tulajdonos megtiltotta neki a haverok elszállásolását vagy a helyszínen való bulizást meg hasonló bohém magatartást. Tanakodtunk, hogy legyen, mint legyen, de viszonylag hamar megjött a mentő ötlete. Azt mondta, jó viszonyban van Román Viktorral, mivel szokott neki besegíteni a műteremben, és megkérdi, nem fogadna be a műtermébe egy éjszakára, különösképp ha fiatal szobrászi minőségemben mutatkozom, hátha lenne esély?! Nagyon kecsegtetőnek tűnt az ajánlat, de nem sok reményt fűztem hozzá. A barátom nyomban elővette a telefont, felhívta a Mestert (ő így nevezte), s elkezdte ecsetelni a helyzetet a fiatal erdélyi szobrász esetéről. Nem sokat kellett magyarázkodnia, mert a Mester rögtön beleegyezett a javaslatba. Nem tudtam elhinni, rendkívül megörvendtem a lehetőségnek. Már nem is a szálláshely biztosítása volt az, aminek örvendtem, hanem az esély, hogy személyesen megismerhetem a legendás Mestert. Elkészítettük az akciótértervet, térképet rajzolt a barátom, elmagyarázta, hány metrót kell váltanom, míg elérem a párizsi HÉV, vagyis a RER megállóját, majd onnan hányadik megállónál kell leszállnom, ahol majd a megbeszélt időben várni fog a Mester. Elköszöntem a barátomtól, és elindultam a nagy találkozásra. Minden úgy történt, ahogy a tervünkben felvázoltuk. Szorgosan számolgattam a megállókat, amíg az utam célállomásához nem értem, és valóban várt rám a Mester. Székelyes hanglejtés fogadott, egy pillanatra úgy tűnt, mintha Udvarhely környékén járnék. Üdvözöltük egymást, majd a kocsiába ültetett, és a Nogent-sur-Marne-i művésztelep fele vettük az irányt. A művésztelep pont olyan volt, mint amilyennek egy művésztelepet el lehet képzelni, műtermek hangulatos zöld övezetben, egy kicsit hasonlított a nagybányaihoz vagy a kecskemétihez, de az épületek modern stílusa közel állt a kolozsvári Grigorescu negyedben lévő műtermek stílusához. Mint ahogy az lenni szokott, az udvar is tele volt szobrokkal.

Megérkezett a várva várt pillanat. Beléptünk a műterembe. Nagy ámulat vett erőt rajtam. Úgy éreztem magam, mintha a szobrászat templomában járnék, ezt a benyomást vele is közöltem; számtalan sok szobrot láttam minden méretben és állapotban. Láttam kész munkákat bronzból gyönyörű patinával, fehér posztamensre téve, melyek nagyon ünnepélyesek voltak, és láttam félkész állapotban lévőket, terrakottából készülteteket, melyek az öntődébe voltak útnak indítva. A szobrok között úgy tátottam a számat, hogy egy pillanatra még a Mesterről is megfeledkeztem. Hagyott szemlélődni, és a kérdéseimre készségesen válaszolt, mikor a hogyanok felől érdeklődtem, természetesen ezek a kérdések szakmai, technológiai jellegű kíváncsiságomat is próbálták kielégíteni. Szívtam magamba az információt, tudtam, nem mindennapi lehetőség egy ilyen látogatás. Nem léteztek előtte az úgynevezett szakmai titkok, nagyon nyitott volt és őszinte. Miután szétnéztünk a műteremben, azt mondta, menjünk át a felesége műtermébe, ahol egy rész lakásként is üzemel. Utunkban megnéztük a Mester nagyméretű szobrait az udvaron. Üvegszálás műanyagból voltak kivitelezve, de nagyon bronzszerűen hatottak, megjegyezte róluk, hogy egy kicsit idegenkedik ezektől a modern anyagoktól, mivel nem érzi igazán közel magához, a bronz az az anyag, melyben a leginkább szeret dolgozni. Időközben átértünk a másik műterembe. Dana Constantinescu, a Mester felesége fogadott. Itt már a festmények uralták a teret, de a Mester szobrai is jelen voltak. Dana asszony a bukaresti Képzőművészeti Intézetben négy évig festeni tanult, majd Párizsban, az École des Beaux-Arts grafikai szakán folytatta tanulmányait. Festményein jól érzékelhető mind a kétféle szakmában való képzés és jártasság. Itt, a lakásműteremben nem sokat időztünk. Ígéretet tettem Dana asszonynak, hogy mikor a legközelebb jövök, fényképeket is hozok a munkáimról. Igaz, munkáim nem nagyon voltak akkortájt, amit műveltem, az többnyire a sötétben való tapogatózáshoz volt hasonlítható, de ezt akkor nem mondhattam, így töredelmes ígéretet tettem a reprodukciókat illetően. A rövid beszélgetés követően újra átmentünk a Mester műtermébe, de ekkor már esteledett, tehát a vacsorámat is vittük magunkkal, s úgy vettem észre, a Mester egy üveg bort is a hóna alá csapott. Megérkezve kipakoltuk a vacsorát, s időközben a poharak is előkerültek. A Mester felkért, vacsorázzak nyugodtan. Ő töltött és elkezdett mesélni. Én időnként kérdezgettem. Alkalmam volt újból hallani a félig-meddig ismert történeteket, ez alkalommal hitelesen és részletekkel fűszerezve. Szóba kerültek a régi kollégák, olyanok, mint Hunyadi László, Korondi Jenő, Balogh Péter, de román kollégák: Constantin Popovici, Silvia Radu és Vasile Gorduz nevei is szerepeltek az itthoni időszak felidézésében. Elmesélte, hogyan történt találkozása Henry Moore-ral, amikor a British Council ösztöndíjával elhagyta Romániát, és hat hónapot töltött a londoni Royal College of Artban.

Egy marék reprodukcióval a kezében becsengetett Henry Moore műtermébe. Egyik segédje nyitott ajtót, akinek a tenyerébe tette a fényképeket mint névjegykártyát, és találkozót kért. Az inas eltűnt, majd kis idő múlva érkezett a kedvező hírrel, és bennebb invitálta. Hihetetlen dolog történt. A személyes ismerkedés után Henry Moore meghívta Román Viktort a kertjébe kapálni, és kapálás közben mesélte a maga mondandóját a szobrászatról, időközben felhívja figyelmét a kapálás lélekfegyelmező természetére. Ha más forrásból hallom a történeteket, talán el sem hiszem, de így a Mester szájából kénytelen voltam elhinni. Miről mesélhetett Henry Moore? Valószínűleg a saját, szobrászat terén tett felfedezéseiről, különösképp az aszimmetrikus szoborról. Valami hasonlót mondhatott: „A tökéletesen kibontakoztatott plasztikai formának nincs két egyforma nézete. Az ilyen teljesen megvalósult forma mindig aszimmetriával párosul. A szimmetrikusan megformált szobornak, éppen azért, mert mindkét oldalról egyforma, mindössze feleannyi különféle nézete lehet, mint egy aszimmetrikus szobornak.” Onnan feltételezem, hogy a beszélgetés témája a

szimmetria problematikáját is érinthette, mivel mindkét szobrászművésznél a szimmetria fogalma meghatározta az alapvető hozzáállást, kulcsfontosságú szobrászatuk eszköztárában. Ehhez kapcsolódó gondolatokat találtam később a Mester önéletrajzában: „Elvben minden művész és főleg minden szobrász próbál műveiben elérni egy bizonyos egyensúlyt. Ma azt hiszem, hogy az egyensúly nemcsak szimmetriát jelent, de ezt nagyon nehezen értettem meg. A szimmetriától sikerült megszabadulnom, pedig ez az egyensúly legegyszerűbb és legfenségebb formája. Évek kellett ahhoz, hogy rájöjjenek, az egyensúly tud szimmetria nélkül is létezni, sőt minden szimmetria nélkül.”

A Mester tovább mesélt. A következő témával a tordai születésű Hajdú Étienne (István) szobrász műtermére összpontosított, ahol erdélyi honfitársát kivitelezőként segítette. Hajdú nagyon sikeres karriert tudhatott magáénak. Ez a munka a kezdeti párizsi évek alatt anyagi biztonságot jelentett Román Viktor számára. Megtudtam, hogy a hatvanas években a Hajdú műterméből hetente kiment egy szállítmány szobor, főképp Amerikába. Elképesztő, először szembesültem a szobrászat ilyen termelésirányú vonatkozásával. Addig csak az elefántcsonttorony változatot ismertem, úgy gondoltam, a szobrász csak annyit és olyat dolgozik, amennyi a jókedvéből kitelik, de a termelés kényszerítő erejéről nem volt tudomásom. A Hajdút érintő beszámoló után egy kissé panaszkodni kezdett a Mester. Azt mondta, „sajnos olyan időket élünk manapság, hogy örvendenem kell, ha egy hónapban egyszer el tudok adni valamilyen szobrot”, mindamelllett, hogy őt is a párizsi szobrászok élvonalában jegyzik. Ő tulajdonképpen ezekből a bevételekből tartja fenn magát, és ez Párizsban nem könnyű dolog. Ezt az életvitelt nevezik professzionalizmusnak, kevesen engedhetik meg maguknak, hogy kizárólag a művészetükből tudjanak megélni. Hát igen, akkor nem tudhattam, hogy rám még szűkebb esztendőök fognak várni, én manapság annak kell hogy örvendjek, ha évente sikerül legalább egy alkotást értékesítenem.

Később szóba került a művész elhivatottsága, így fogalmazott: „Valaki, aki üzletet nyit, csődbe mehet, még egy műkereskedő is csődbe mehet, és vége; de kudarcot vallani egy művésznek – ha igazi – sohasem lehet. Ez egész életének kálváriája, de egyben hatalmas öröme.”

Mesélt a vidéki műterméről Saron-sur-Aube-ban, ahová mindketten feleségével évente több hónapra visszavonulnak dolgozni.

Kizárólag szakmai vonatkozású dolgokról is szólt, mintha hallanám: „Minden művésznek meg kell találnia nyelvezetét, legyen az festő, író, zenész vagy szobrász. A nyelvezet az legelőször is az ábécé kiválasztása. A szobrász esetében ez az ábécé állhat csak néhány, legfeljebb egypár tucat alapformából, amelyekkel aztán szabadon játszhat”, majd a következőképpen folytatta: szobrászatban egyik legfontosabb tényező a fény. Egy szobrot teljesen tönkre lehet tenni azzal, hogy rossz helyre állítjuk. A térben való helyéről van szó, de a ráeső fényről is. Ahhoz, hogy egy szobor a fényt felvegye, az kell, hogy a fény benne legyen. A fény nemcsak a nap fénye. Egy szobornak főleg belső megvilágításra van szüksége. A fénynek a szoborban kell lennie. Azután ennek harmóniában kell lennie a nappal. Úgy érzem, hogy egy szobor legjobb helye a napon van, ég és föld között.”

Később mesélt, s időközben a bor is elfogyott. Megmutatta a fekhelyemet a műterem emeleti részében, majd elmagyarázta, hogyan fogok másnap kitalálni a RER megállóhoz, mert neki reggel van valami programja. Távozása előtt zsebébe nyúlt, és bankjegyeket vett elő, letette az asztalra mondván, ez a te zsebpénzed. Megköszöntem, majd újra ígéretet tettem a reprodukciókat illetően, és elbúcsúztam tőle, elment lefeküdni. Ott maradtam a műteremben, és nemsokára elaludtam. Másnap folytattam az utamat a Défense-negyedben, és kerestem a Mester bronzszobrát.

A találkozás után nem telt el két év, amikor megérkezett a Mester halálhíre. Nehezen tudtam elhinni, én jó erőben láttam, gondoltam, tévedés, másvalakiről beszélnek, de sajnos igaz volt, valóban eltávozott.

Román Viktor életműve az erdélyi, a magyar, de elsősorban az egyetemes képzőművészet büszkesége, magukénak tartják a románok éppúgy, mint a franciák. Így szokott ez lenni a nagy személyiségekkel. Jelenleg ha nevét az interneten keressük, több információhoz juthatunk francia és román nyelven, mint magyarul. Örvendek, hogy testvére, Román Elemér az általa örökölt szobrokkal vándorkiállításokat szervez. Ebben a munkában Ferenczy Ferenc is szerepet vállalt, és közösen teszik nemes dolgukat. Önzetlen erőfeszítéseik eredményeként az erdélyi közönségnek is lehetősége adódik a Román Viktor-életműből ízelítőt kapni. Szerencsére a közelmúltban volt alkalma a kolozsvári közönségnek is betekintést nyerni a nívós életműbe.

